

נועם אליעזר

בענין החושן המשמש לאורים ותומים

בענין דצריך להשוות הדיינים

החמשה שחסרו מבית שני ולדבריו אינו אלא אחד. עכ"ל.

דברי הרמב"ם פ"י דכלי המקדש

והרמב"ם (פ"י מכלי המקדש ה"י) כתב: "עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים שמנה בגדים ואף על פי שלא היו נשאלין בהן. ומפני מה לא היו שואלין בהן, מפני שלא היתה שם רוח הקודש וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ואין שכינה שורה עליו אין נשאלין בו". עכ"ל.

כהא דהחושן משמש לקיום האורים ותומים

(ב) והנה גם לשיטת רש"י והראב"ד דס"ל שהאורים ותומים הם אינן חלק מהחושן כלל, מכל מקום בשביל לישאל היו נותנים את האורים ותומים בתוך כפלי החושן, דכך הוא צורת השאלה באורים ותומים כשהם בתוך החושן, ועל ידי החושן הוא שמאיר דבריו.

וחזינן דאף על פי דמדין הבגד הוי ליה האורים ותומים דבר נפרד בפני עצמו, מכל מקום קיומם הוא רק בתוך החושן, והחושן משמש לקיום האורים ותומים. - והיינו, דתרי עינינו יש בחושן, חדא מה שהוא בגד מבגדי כהונה, ועוד מה שהוא משמש לקיום האורים ותומים.

כהא דמוסיפין לכתוב עוד תיבות על שמות השבטים

(ג) והנה במעשה החושן כתיב בתחילת הפרשה (שמות כ"ח, כ"א) "והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשי עשר שבט". והיינו דצריך לכתוב על אבני החושן שמות שנים עשר שבטי ישראל. - וביזמא (ע"ג:) איתא, דכדי להשלים שיהיו בחושן כל האותיות, גם האותיות

ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים וגו' (שמות כ"ח, ל').

פירש רש"י, את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש, שהיה נותנו בתוך כפלי החשן, שעל ידו הוא מאיר דבריו וְמִתְקַמֵּם אֶת דְּבָרָיו (יזמא ע"ג:). ובמקדש שני היה החשן, שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים. אבל אותו השם לא היה בתוכו, ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט, שנאמר ושאל לו במשפט האורים (במדבר כ"ז, כ"א).

פלוגתא דרש"י והראב"ד עם הרמב"ם האם היה בבית שני אורים ותומים

(א) הנה שיטת רש"י (כאן), וכן הוא שיטת הראב"ד (פ"ד מהלכות בית הבחירה ה"א), דבבית שני לא היה אורים ותומים, ולא היה הקלף עם השם נתון בתוך החושן.

אולם שיטת הרמב"ם (שם, פ"י מכלי המקדש ה"י) שבבית שני גם כן עשו אורים ותומים, ואף על פי שלא היו נשאלים בהם, מכל מקום עשו אותן כדי להשלים שמונה בגדים לכהן גדול, שלא יהא מחוסר בגדים.

דברי הרמב"ם והראב"ד פ"ד מבית הבחירה

דהרמב"ם (פ"ד מבית הבחירה ה"א) כתב: "ואף אורים ותומים שהיו בבית שני לא היו משיבין ברוח הקודש ולא היו נשאלין בהן, שנאמר עד עמוד כהן לאורים ותומים. ולא היו עושין אותן אלא כדי להשלים שמונה בגדים לכהן גדול כדי שלא יהא מחוסר בגדים". עכ"ל. - והראב"ד כתב: "לא היו משיבין. א"א והלא אורים ותומים ורוח הקודש שני דברים הם מן

ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל. ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם (שמות כ"ח, ט' - י').

פירש רש"י, כתולדותם. כסדר שגולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת, ועל השניה גד ואשר יששכר זבולון ויוסף ובנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדתו (בראשית ל"ה, י"ח) כ"ה אותיות בכל אחת ואחת.

דברי העקידה

(א) הנה בספר העקידה (סער נ"א) כתב דמהאי טעמא קיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן י"ז סעיף א') דצריך להשוות הבעלי דינים בכל דבר, דהחושן היה מכפר על הדינים, ולכן היו על החושן שמות השבטים חקוקים כתולדותו, לא כפי חשיבותו, לומר שצריך שיהיו כולן שוים בעיני הדיין. - וציינו בגליון מהרש"א בשו"ע חו"מ (סימן י"ז).

בירושלמי פ"ד דשבועות

(ב) ובירושלמי (פ"ד דשבועות ה"א) דרשו הלכה זו דצריך להשוות הבעלי דינים בכל דבר, מהמקרא "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'", והרי מיעוט "אנשים" שנים, ולמה נאמר "שני", לומר לך שיהיו שניהם שוים.

במוניא דשבועות

(ג) ובשבועות (ל:) דרשינן בצדק תשפוט עמיתך שלא יהא אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברך.

ותומים, ולכן עשאוהו גם בבית שני. אבל עיקר דינו הוא ממצות השאלה באורים ותומים.

הערה בטעם שהוצרכו לכתוב תשלום האותיות

(ד) הן אמנם שיש להעיר, דלפי מה שנתבאר דהוספת התיבות לתשלום האותיות, אינו מדין הבגד, אלא מפאת מה שמשמש להאורים ותומים, אם כן לשיטת רש"י והראב"ד הנ"ל דס"ל דבבית שני לא עשו כלל אורים ותומים, אם כן י"ל דמהאי טעמא לא הוצרכו לכתוב תשלום האותיות.

בביאור הדין הנ"ל

אכן י"ל דמכיון דצריך להנתן בו אורים ותומים, ממילא הוי ליה צורת החושן להיות כן בכל גווני, אפילו אם אין בו אורים ותומים.

השבטים. - ועוד דין איכא בבגד והחושן, והוא מה שמשמש להאורים ותומים, ומכיון שלצורך תשובת האורים ותומים צריך עוד אותיות, בהכרח שמוסיפין לכתוב עוד דברים, עד שיהא נשלם כל האותיות. ויסוד הדין הוא מאחר דכתיב ושאל לו במשפט האורים, ונקראו אורים שמאירים את דבריהם, ממילא חייבים להוסיף עוד דברים להשלמת האותיות, שיהיה שייך להתקיים שיהיו נשאלין בהן.

בביאור שיטת הרמב"ם

והנה יסוד הדין א"ש גם לשיטת הרמב"ם דס"ל דהאורים ותומים הוא חלק מהחושן, דהוי ליה חלק משמונת בגדי כהונה, אפילו הכי איכא גם מצוה לעשות חושן כדי לישאל בו, אלא דס"ל דהחושן הוא צורת האורים

צד"י וטי"ט, הוסיפו לכתוב על אבני החושן "אברהם יצחק ויעקב שבטי ישורון". וכ"כ הרמב"ם (פ"ט מכלי המקדש ה"ז). - ובפשוטו צ"ב היאך הוסיפו עוד תיבות, הרי בפסוק כתוב שיהיו שמות השבטים.

מבאר דתרי דינים אתיניהו בעשיית החושן

אכן י"ל דתרי דינים אתיניהו בעשיית החושן, חדא מה שכותבין על החושן שמות י"ב השבטים, וזהו מפאת הדין בגד שיש בהחושן. וכדכתיב בקרא (שמות כ"ח, כ"א) "והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתיים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט". וקאיידינן בצורת הבגד. ולענין זה דינו הוא שיכתב עליו רק י"ב שמות

❖ באיסור להוסיף סממנים על הקטורת

חקירה האם נתינת דבש בקטורת פולסה או דהוי איסור גרידא של הקטרה

(ג) דהנה יש לחקור האם הא דקיי"ל בכריתות (ו') שאם נתן דבש בקטורת פסלה, הוא רק איסור גרידא של הקטרה, דמכיון שאין להקטיר קטורת שיש בה דבש, משום הלאו דכל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה', אבל הקטורת לא נפסלה ע"י נתינת הדבש, ואם הקטירה כשירה ויצאו בה. או דלמא קטורת שנתנו בה דבש נפסלה.

דברי ה"מנחת חינוך"

והנה ה"מנחת חינוך" (במצוה קי"ז) כתב דהקטורת אינה נפסלת על ידי שנתנו בה דבש, אלא דאסור להקטירה. וראייתו, דהא מצינו דהוסיפו בורית כרישנה ועוד דברים, אף על גב דאינם מהקטורת. - וז"ל: "ונראה הא דמבואר דאם נתן בה דבש פסלה, היינו דלכתחילה אין מקטירין מפני הלאו הזה. ואם עבר והקטיר קטורת בדבש או בשאור כשר.

שאינה כמתכונתה היא קטורת זרה ופסולה, וממילא חייב מיתה בהקטרתה, ולא דוקא כשחיסר אלא אפילו כשהוסיף גם כן חייב מיתה.

ביאור שיטת הרמב"ן

ויתכן דזהו גם כן שיטת הרמב"ן, דכל שאינה במתכונת הקטורת בי"א סממנים שנאמרו בתורה היא קטורת זרה, וחייבין עליה מיתה.

בדין נתן דבש בקטורת

(ב) דיעוי"ש ברמב"ם (פ"ב מהל' כלי המקדש ה"ח) שכתב: "נתן לתוכה דבש כל שהוא פסלה, חיסר אחת מסמניה חייב מיתה שהרי נעשית קטורת זרה". עכ"ל. - ולא פירש הרמב"ם טעם הפסול כשנתן בה דבש, אלא דדוקא על חיסר אחת מסמניה כתב דהיא קטורת זרה, וחייב מיתה. ומשמע דאם נתן בה דבש אינו חייב מיתה, ואין זה כקטורת זרה על ידי תוספת דבש. והיינו דהא דפסולה הוא משום הלאו דכל שאור וכל דבש לא תקטירו.

לא תעלו עליו קטורת זרה (שמות ל', ט').

הרמב"ן על התורה (כאן) כתב: "שום קטורת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו. לשון רש"י. אבל אונקלוס אמר, קטורת בוסמין נוכראין, ולא תרגם נוכריתא. רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטורת אשר יצוה אותם, וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה". עכ"ל.

בדברי הרמב"ן דהמוסיף סממנים על הקטורת עובר על לא תעלו עליו קטורת זרה

(א) מבואר בדברי הרמב"ן דהמוסיף סממנים על הקטורת עובר בלאו דלא תעלו עליו קטורת זרה.

דברי הרמב"ם

והנה ברמב"ם (מכלי המקדש ה"ח) מבואר דהא דאם חיסר אחד מסממנים של הקטורת הוא משום דנעשית בזה קטורת זרה. והיינו דכל

ולא הוי כמוסיף סמנים כמו בורית כרשינה וכו' ועוד דברים. ומן התורה לא מיפסל רק אם עבר על הלאו, אבל הקטורת כשרה, ואין צריך להקטיר עוד פעם אחת. ולא נפסל משום מצוה הבאה בעבירה, דיוכל לקיים המצוה בלא עבירה, עיין תוס' סוכה ל' ע"א ד"ה משום, ובפרט להסוברים מצוה הבאה בעבירה דרבנן [עיין בתוס' בסוכה ט' ע"א ד"ה ההוא], אם כן נראה דהקטרה כשרה". עכ"ד. - וכיו"ב כתב ה"שפת אמת" בכריתות (ו').

דעת המהר"ם שיק

אמנם בספר מהר"ם שיק (על המצוות, מצוה קי"ז אות ג') כתב דהוי מצוה הבאה בעבירה, ועוד דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני.

בביאור דעת הרמב"ם

ד) אולם ברמב"ם (פ"ה מאיסורי מזבח ה"ב) כתב לענין האיסור ליתן שאור או דבש בקטורת, כתב: "נפל מהם כל שהוא בקטורת נפסלה, ואם הקטיר ממנה בהיכל לוקה". עכ"ל. וחזינן דהתם כתב דהן על שאור והן על דבש פוסלין. - אבל (בפ"ב מכלי המקדש ה"ח) לא הזכיר אלא דבש. בהכרח דהחילוק הוא, דלענין איסור הקטרה נקט דאין הקטורת נפסלת על ידי שאור, אבל לענין פסול הקטורת הדבש הוא פוסל, ולא משום לא תקטירו לחודא.

קושיית המהר"י קורקוס

ועיין"ש במהר"י קורקוס שהקשה בהא דכתב הרמב"ם, דהטעם דאם חיסר אחד מסמניה חייב מיתה הוא משום דנעשית קטורת זרה. דאיסור דמקטיר קטורת זרה הוא בלאו, ואין בו חיוב מיתה. אלא הא דחייב מיתה כשחיסר אחד מסמניה הוא משום דהיא פסולה, וכשנכנס לקודש הקודשים עם קטורת זו הוי ליה ביאה ריקנית, וחייב מיתה על ביאתו. ועוד איתא ביומא (ג') דמהא דכתיב וכסה ענן הקטורת, דרשינן קטורת שלימה ולא חסירה. ואמרינן דהנפק"מ אם נכנס הכהן גדול בקטורת אחרת שלמה ואחת חסרה לקדש הקודשים, דמכל מקום חייב מיתה אף על גב דלא הוי ביאה ריקנית,

דחייב על שנכנס עם קטורת חסירה. וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות עבודת יום הכפורים).

תירוץ המהר"י קורקוס

והנה המהר"י קורקוס פירש דהא דכתב הרמב"ם בהלכות כלי המקדש דאם חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה, הוא ביום הכיפורים, דאפילו הא דדרשינן מקטורת שלמה ולא חסירה לחיוב מיתה, נאמר בקטורת דיום הכפורים. ע"ש.

מבואר דרבש פוסל את הקטורת

וחזינן מדברי המהר"י קורקוס דס"ל דדבש פוסל את הקטורת, ולא כמו דפשיטא לה"מנחת חינוך" דלא נפסלה הקטורת על ידי דבש.

ביאור הרדב"ז לדברי הרמב"ם

ובדברי הרדב"ז (שם) גם כן מתבאר הכי דהרמב"ם (פ"ה מאיסורי מזבח ה"א) כתב דכשחיסר אחת מסמניה עובר משום קטורת זרה. וביאר הרדב"ז, דאם נתן דבש נפסלה, ואם הקטירה לא הוי הקטרה. אבל אין בה חיוב מיתה ביום הכפורים אם לא היתה הביאה ביאה ריקנית שהכניס עמה עוד קטורת, דלא נאמר חיוב מיתה אלא כשחיסר מעלה עשן, או שחיסר מסמניה.

בדקדוק דברי הרמב"ם פ"ה

מאיסורי מזבח ה"ב

ה) והרמב"ם (פ"ה מאיסורי מזבח ה"א וב') כתב: "שאור ודבש אסורין לגבי המזבח, ואיסורן בכל שהן, שנאמר כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו', נפל מהם כל שהוא בקטורת נפסלה כו'". עכ"ל. וחזינן דאין זה רק איסור להקטירה משום שיש בה שאור או דבש, אלא דהקטורת עצמה נפסלת.

ויסוד דבריו מוכח במנחות (נ"ז:), דאמרינן דשאור הותר מכללו במקדש, ומפרשינן דהיינו שתי הלחם דקרב עם הכבשים והותרו ליקרב עמהם. - ובפשוטו צ"ב במאי חשיב הותר מכללו, הרי החמץ אינו קרב כלל למזבח. ובמאי חשיב הותר מכללו בהאיסור דכל שאור וכל דבש לא תקריבו. אלא ודאי דמכיון דחשיב קרבן אחד הלחם עם הכבשים, ממילא יש בקרבן חמץ ונפסל, דהחמץ פוסל,

דהשאור פוסל להקטורת, וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל. ומכיון דמקריבין את הכבשים אף על פי דהוי ליה להפסל משום חמץ, בהכרח דהותר מכללו.

וחזינן דשאור ודבש פוסלין, ולא רק דאסור להקריבם, ולכן חשיב הותר מכללם.

ברין חיסר מעלה עשן מהקטורת

ו) והנה הבי או"ח (סימן קל"ג) כתב דאפילו אם חיסר מעלה עשן אינו חייב מיתה, דאין חיוב מיתה אלא כשחיסר אחת מ"א סממני קטורת. - וז"ל: "יש לך לדעת שמנין האחד עשר סמנין הם הצרי והצפורן כו' עד קנמון. ואלו הם הסמנים שנאמרו למשה מסיני, ואם חיסר אחת מהם חייב מיתה, ושאר דברים אינם באים אלא לתקן מעשה הקטרת סמנין אלו, שהרי בורית כרשינא ויין קפריסין אינם באים אלא לתקן הצפורן. ומעלה עשן, כדי לתקן שיהא העשן מתמר ועולה. ומלח סדומית בא לשום תיקון אחר. וכיון שאינם באים אלא לתיקון, לא מנאתם תורה בכלל הסמנים. ומשמע שאפילו אם חיסרם אינו חייב כלום, שהרי אילו לא מפני הכבוד היו מביאין מי רגלים במקום יין קפריסין, וכיון שכן אפילו אם חסרו לית ביה חיובא". עכ"ד הב"י.

בקושיא מברייתא דכריתות ו' ע"א

אולם בספר "באר שבע" בכריתות (ו') הקשה על דברי הב"י, מהא דשנינו התם בברייתא, שאם לא נתן בה מעלה עשן חייב מיתה. וכן הקשו הט"ז (בסימן קל"ג סק"א) והמג"א (שם סק"א).

תירוץ ה"פרי חדש"

אכן ה"פרי חדש" (שם) תירץ, דהברייתא קמיירי בקטורת דיום הכיפורים, אבל בשאר השנה פטור, מכיון דמעלה עשן אינו מכלל י"א סממנים.

דברי הב"י

והנה הב"י (בסימן קל"ג) הנ"ל, כתב בנידון חיסר ממנין י"א סממנים, בזה"ל: "ואפשר דאפילו איסורא ליכא בחיסור דברים אלו שאינם באים אלא לתיקון, אלא שהמצוה מן המובחר שלא לחסרם. - והכי משמע מדאמרינן בסוף

מקטיר ממש, אבל כשחיסר בקריאה מהי תיתי לן. - ועוד, שכבר הוכחתי לעיל, דהא דאם חיסר מסמניה חייב, דוקא במחסר אחד מאחד עשר סמנין הוא, ודבר קל הוא לזהר שלא יחסר שום אחד מהם בקריאתו, ואם כן לא היה להם בשום מקום לימנע מלאמרו מפני טעם זה. עכ"ד הב"י.

ביאור ה"שער אפרים" דברי הב"י

וחזינן דחיוב מיתה דאמרינן, לא קאי על מעלה עשן, דאינו בכלל י"א סממנים. - וקשה קושיית ה"באר שבע" הנ"ל מסוגיא דיומא (ג"ג), וכמשנ"ת.

ובשו"ת "שער אפרים" (סימן ט"ז) תירץ, דהב"י קמייירי שנתן עשב אחר שמעלה עשן במקום העשב שנקרא מעלה עשן, דבכהאי גוונא אינו חייב מיתה. אבל כשלא נתן כלל חייב מיתה.

דברי הכאר שבע מפורש בדברי הרמב"ן

ח) ויסוד דברי ה"באר שבע" מתפרש בדברי הרמב"ן על התורה (כאן) דהמוסיף סממנים על הקטורת עובר בלאו דלא תעלו עליו קטורת זרה, דיסוד החיוב כשחיסר אחת מסמניה חייב מיתה, הוא מפני דנעשית קטורת זרה, דאין זה כמתכונתה.

בקושיית ה"אליה רבה"

ובספר "אליה רבה" או"ח (סימן קל"ג סק"ב) הביא את דברי ה"באר שבע" דנקט דחייב מיתה אפילו על ריבוי, וכתב הא"ר דלא מצא לו חבר. - אכן מצינו כן בדברי הרמב"ם והרמב"ן כמשנ"ת. - ע"ש ב"אליה רבה" שהקשה לדברי ה"באר שבע" מאי טעמא נקט התנא דאם נתן דבש פסולה הוא חיוב מיתה, משום דהוסיף דבש. ובהכרח דעל ריבוי אין חיוב מיתה. ולפמשנ"ת מקורו מהרמב"ם והרמב"ן.

הכפורים. - אכן הב"י נקט דגם ביום הכפורים אינו חייב מיתה בחסרון של מעלה עשן.

ביאור המהר"י אבואב

דהנה הב"י הביא דברי המהר"י אבואב, שאין לומר פטום הקטורת אלא מתוך הכתב שמא יחסר אחד מן הסממנים ויהיה חייב מיתה. והב"י השיב על דבריו, דהא דחייב מיתה הוא דוקא ביום הכפורים.

דברי הב"י בשם מהר"י אבואב

דיעוי"ש בב"י שכתבם בזה"ל: "כתב רבינו הגדול מהר"י אבואב ז"ל שאין לומר פטום הקטורת אלא מתוך הכתב שמא יחסר אחד מהסממנים ויהא חייב מיתה בקריאה כמו בהקטרה. ואולי שמזה הטעם אין אומרים אותו במצקת מקומות, אף על פי שאומר פרשת הקרבנות. ע"כ. - והם דברי אורחות חיים, שכתב בשם הבעל הלכות. - ואני אומר אם הלכה נקבל אבל אם לדין יש תשובה, דהא בחיסר אחת מסמניה חייב מיתה, פירש רש"י חייב מיתה כי עייל ביום הכפורים, דכתיב (ויקרא ט"ז, ב') ואל יבא בכל עת ולא ימות בזאת יבא וגו', וכי מעייל קטורת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב מיתה. ע"כ. אלמא שאינו חייב מיתה מפני שחיסר, אלא מפני שנכנס למקדש ללא צורך. - ואפילו לדעת הרמב"ם שכתב בפ"ב מהלכות כלי המקדש (ה"ח), חסר אחד מסמניה חייב מיתה, שהרי נעשה קטורת זרה. איכא למימר דטעמיה דכיון דקטורת זרה היא הוה ליה ביאה למקדש שלא לצורך. ואפילו אם תמצא לומר שאף על פי שאינו נכנס לפני ולפנים אלא בהקטרת דמזבח הזהב מיחייב מיתה משום מקטיר קטורת זרה כדאשכחן בבני אהרן שנתחייבו מיתה מפני שהקטירו קטורת באש זרה, איכא למימר דהיינו דוקא כשהוא

פרק אמר להם הממונה (יומא ל"ח.) שהביאו אומנים שהיו יודעים לפטום הקטורת, ולא היו יודעים להעלות עשן שלא היה מתמר ועולה אלא מפצע לכאן ולכאן. ופירש רש"י, שלא היו מכירים בעשב שהוא מעלה עשן. ומשמע שניסו כן בהקטרת פנים, וראו שלא היה העשן מתמר ועולה, דבחוף אסור להקטיר, הרי שאף על פי שחיסר מעלה עשן הקטירו אותו. והוא הדין לשאר דברים שאינם באים אלא לתיקון. עכ"ד.

ביאור ה"מקור חיים"

ויעוי' בספר "מקור חיים" להחוו"ד באו"ח (בסימן קל"ג) שהקשה על דברי הב"י, דהא יתכן דהא דאיתא ביומא (ל"ח.) הכוונה היא שניסו להקטיר בחוף, כי מעלה עשן מעכב, ונמצא שהוא מקטיר קטורת חסרה שאין בה איסור הקטרת חוף. ותירץ, דמשמעות הברייתא שניסו והקטירו כמה פעמים במשך זמן מסויים, וכיון שלא מסתבר שכל נסיונותיהם היו בין הקטרת שחרית לבין הערביים ביום אחד, מוכח שהקטירו בפנים בלא מעלה עשן. - ולכן כתב שהתורה לא הקפידה על עשב מסויים, אלא רק שיעלה עשן למעלה. אבל לא הצריכה שיתמר כמקל, ואומנים אלו הקטירו בפנים עם עשב רגיל, ולכן לא סגי לרש"י בפירושו "שלא היו מכירים בעשב", והוסיף "שהוא מתמר כמקל", שהרי רק להידור מצוה הוסיפו חכמים עשב מסויים, ואין הוכחה מזה שמותר להקטיר בפנים מחוסר עשב. - וכ"כ בתשו' "שער אפרים" (סימן ט"ז).

האם חיוב מיתה בחיסר אחת

מסממניה הוא דוקא ביום הכפורים

ז) והב"י צידד דהא דקיי"ל דחיסר אחת מסממניה חייב מיתה, היינו דוקא ביום

עניני קריאת המגילה

✦ בגדרי מיעוט בתים שנבנו קודם היקפן לענין זמן קריאת המגילה

שאלה:

כשישבו שלש חצרות ובית אחד בלא היקף חומה, ואחר כך הוקפה, האם נעשית כמוקף חומה.

תשובה:

נחלקו הפוסקים אם חשיב מוקף חומה.

נימוקי התשובה

נחלקו הטו"א והמור וקציעה והחזו"א בזה. ויתבאר בענף א'.

ביאור נימוקי התשובה

ענף א'

דעת שלא להקיפה, ואחר כך הקיפיה ונתוספו בה בתים, ואחר כך בא יהושע. או שהיה הכל בזמן יהושע בן נון, דבכהאי גוונא אזלינן בתר רוב הבתים, שאם הרוב הם מאותן שנבנו לאחר הקיפה נידונית ככרך. – אבל אם בזמן יהושע בן נון עדיין לא נתוספו הבתים שנבנו לאחר הקיפה, ורק לאחר מכן נבנו הבתים החדשים, דינה כפרוז וקורין בי"ד, מפני נידונית כעיר שלא היתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון והוקפה אחר כך.

דאמנם אף על פי דלענין דין הוקף ולבסוף ישב אזלינן בתר רוב בתים היכא דמקצתם נבנו קודם ההיקף ומקצתם לאחר ההיקף, וקביעת העיר היא לפי הרוב, מכיון שהכל עיר אחת, וכמו שכתב ה"טורי אבן". – אכן אם היה כרך שהיה מוקף חומה מימות יהושע בן נון, ואחר כך נבנו שם עוד בתים מחוץ למקום החומה ונעשה הכל עיר אחת, וכגון בזמן הזה שכבר אין שם חומה ובנו הרבה בתים חוץ לחומה, בכהאי גוונא לא אזלינן בתר רוב בתים. ואפילו אם הבתים שנבנו חוץ לחומה הם רוב בתי העיר, אין הכרך והבתים המוקפים חומה בטלים לרוב הבתים, ולא בטל מהם תורת כרך. דאף על פי שהכל עיר אחת, והרוב אינו מוקף, מכל מקום לא בטל שם כרך, וקורין בט"ו ולא בי"ד, משום דדוקא היכא שאנו דנים מעיקרא בימי יהושע בן נון האם לקבוע לו שם כרך על ידי הבתים שנתוספו לאחר ההיקף או לא, הוא דאזלינן בתר רוב בתים והם קובעים את שם המקום. אבל כשחל שם כרך על המקום, נשאר בחשיבותו, ולא נתבטל על ידי הבתים שנבנו אחר כך חוץ לחומה.

בדין הוקף ואחר כך ישב

א) בשו"ע (סימן תרפ"ח סעיף א') כתב דכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון דקורין בט"ו, היינו דוקא אם הוקף ואחר כך ישב, או שישב תחילה על דעת להקיפו אחר כך, לאפוקי כשנודע שישב תחילה על דעת שלא להקיפו.

בדין מיעוט בתים שנבנו קודם היקפן בטלים לרוב

והביאור"ל (שם, בד"ה על דעת כו') הביא מה"טורי אבן" מגילה (ג'): בד"ה בית מושב כו', שכתב דאם רוב הבתים נבנו לאחר היקפן, גם מיעוט הבתים שנבנו קודם היקפן בטלים לרוב וקורין בט"ו, משום שכל הבתים עיר אחת הם, ודינם שוה לקרוא בט"ו.

דברי הביאור"ל בשם ה"טורי אבן"

דהנה בהא דקיי"ל בשו"ע דהיכא שנודע שישב תחילה על דעת שלא להקיפו אין קורין בו בט"ו, כתב הביאור"ל, בזה"ל: "על דעת שלא להקיפו. היינו דלא נבנו בה בתים חדשים לאחר שהוקפה. אבל אם נבנו בה, דל בתים שקדמו להיקפן מכאן, ונידונית ככרך על ידי בתים הללו שלאחר היקפן. ונראה לי דאזלינן בתר רובא, דאם רוב בתים שבעיר קדמו להיקפן קורין בי"ד, ואם איפכא איפכא. ומחצה על מחצה, צריך עיון. [טורי אבן]". עכ"ד.

ביאור המהרי"ל דיסקין לדברי ה"טורי אבן"

ובתשו' מהרי"ל דיסקין (בקונטרס אחרון אות ק"ג) ביאר דברי ה"טורי אבן" הנ"ל, דמה שכתב דאם נבנו בה בתים חדשים לאחר הקיפה דינה ככרך, היינו דוקא אם מתחילה קודם שבא יהושע בן נון נתיישרה על

קושיית התוס' במגילה ג' ע"ב

(ב) דהנה התוס' במגילה (ג':) בד"ה כרך שישב כו', הקשו אמאי אצטריך קרא במגילה (ה'): דכתיב "אשר לו חומה" (ויקרא כ"ה, ל') פרט לשור איגר, דהיינו היכא שהבתים מדובקים יחד בעיגול והווי כמו חומה סביב לעיר, וממעט ליה קרא דלא מקרי חומה. [וכמו שפירש רש"י שם: "בבתי ערי חומה כתיב עיר חומה, ולא עיר שאין לה חומה בפני עצמה אלא מוקפת בתים סמוכות זו לזו וחומות חיצונות של בתים נעשות חומה לעיר, והיינו שור איגר שגגותיה חומותיה גג מתרגמינן איגר"]. ותיפוק ליה דהוי ליה ישב ולבסוף הוקף, שהרי לא נגמרה חומת העיר עד שנגמרו כל הבתים. – וז"ל התוס': "וא"ת לקמן בפרקין דקאמר אשר לו חומה פרט לשור אגר, פירוש שאגרת חומות שלה כגון שהבתים מדובקים יחד בעיגול והוי כמו חומה סביב לעיר, ולמה לי קרא תיפוק ליה דהוי ליה ישב ולבסוף הוקף, שהרי לא נגמרה חומת העיר עד שנגמרו כל הבתים". עכ"ל.

תירוץ התוס'

ויעוי"ש בתוס' שתירצו, דקרא אתא לאשמעינן דאפילו היכא דקים לן שלא דר אדם שם עד שנגמרו כל הבתים, אפילו הכי לא חשיב היקף. וז"ל: "ויש לומר דקרא אתא לאשמעינן דאפילו היכא דקים לן שלא דר אדם שם עד שנגמרו כל הבתים, אפילו הכי לא חשיב היקף". עכ"ל.

קושיית הטו"א ע"ד התוס'

(ג) ובספר "טורי אבן" (שם) הקשה על דבריהם, וכתב דודאי לא הקפידה תורה על שדרים שם בני אדם קודם ההיקף, אלא שלא יהיו בתים בנויים שם קודם. ואם היו בתי בני אדם בנויים קודם החומה, דינם כישב ולבסוף הוקף. – ולהלן (אות ה') יתבאר דהחזו"א (או"ח סימן קנ"ג סק"ד) פליג בזה, וס"ל שלא נחשב ישב ולבסוף הוקף אלא אם כן ישבו שם בני אדם, וקבעו שם מקום אכילתם ולינתם. אבל לא סגי שנבנה הבית קודם החומה.

תירוץ הטו"א לקושיית התוס'

(ד) והנה ה"טורי אבן" תירץ קושיית התוס' באופן אחר, שהתורה הוצרכה למעט שהבתים הבנויים סביב לעיר ומהוים חומה לה, אינם מועילים באופן שיכנו בתים אלו מקודם, ואחר כך יכנו שם בתים נוספים, מרובים על הראשונים. – דאמנם היו הבתים הראשונים קודמים להחומה, אבל הרי הבתים החדשים נכנו לאחר היקף החומה. וכיון שהם מרובים על הראשונים, נחשבת העיר כמוקפת חומה מחמתם.

חידוש ה"טורי אבן"

והנה לפי זה חידש ה"טורי אבן", שאם מקודם נכנו כמה בתים, ולאחריהם החומה, ולאחר שנבנתה החומה בנו שם בתים נוספים, מרובים על הראשונים, נחשבת העיר כמוקפת

חומה מחמתם. – וביאר ה"טורי אבן", דבמה שנבנתה החומה לאחר שהיו הבתים בנויים, לא נפסלה החומה, אלא שהבתים אינם נחשבים כמוקפים חומה לענין זה. אבל החומה כשרה היא, כדי שייחשבו הבתים שייבנו אחר כך כמוקפים חומה.

דברי ה"טורי אבן" בקושייתו ע"ד התוס'

(ה) דיעוי"ש ב"טורי אבן" שכתב: "בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב. הקשו התוס' מהא דאמרינן לקמן (ה'): אשר לו חומה ולא שור איגר, פירוש שאגרו חומה שלה כגון שהבתים מדובקים יחד בעיגול והוי כמו חומה סביב לעיר, ולמה לי קרא, תיפוק ליה דהוי ליה ישב ולבסוף הוקף, שהרי לא נגמר חומת העיר עד שנגמרו כל הבתים. ותירצו דקרא אתא לאשמעינן אפילו קי"ל שלא דר אדם שם עד שנגמרו כל הבתים אפילו הכי לא חשיב היקף. – וקשה לי, אטו בית מושב דקרא אישוב בני אדם קא קפיד, הא לא קפיד אלא אבנין הבית שתהא נבנית ונתיישרה בתוך היקף החומה, ולא שקדמה להקף, ואף על פי שלא דרו בה. וה"נ ליכא למימר דלא מיעט קרא אלא בקדמה ישובה להקיפה כדאמר רבי יהושע בן לוי, ולא שישב ולבסוף הוקף, אבל בבאים בבת אחת לא, הלכך אי לאו דמיעט קרא לשור איגר הוה אמינא דשפיר דמי, דהא ישוב הבתים עם היקף החומה באים כאחת. – הא ליתא, דעל כרחך קרא קפיד דוקא שיהא היקף החומה קודם ליישיבת הבתים, כדנפקא לן מבית מושב עיר חומה, דמשמע שנתיישרו בתוך החומה. שמע מינה שהחומה קדמה לבתים דוקא, ואפילו בבת אחת לא כו". עכ"ד.

דברי הטו"א בתירוץו על קושיית התוס'

(ו) וכתב הטו"א שם: "אבל לדידי לא קשה מידי, דהני תרתי מיעוטי תרתי מילי נינהו, שור איגר נתמעט החומה מדין חומה לגמרי, אבל ישב ולבסוף הוקף לא נתמעט החומה מדין חומה, אלא הבתים נתמעטו מדין בתי ערי חומה, כדכתיב בית מושב ערי חומה, שנתיישרה בתוך החומה, ולמעוטי בית שנתיישרה קודם החומה, שאין עליה דין בית בתי ערי חומה. ונפקא מינה דשור איגר שנתמעטו החומה מדין חומה, אפילו אי בנה בה בתים חדשים אחר כך, לאחר הקיפן, אין עליהם דין בתי ערי חומה, דהא חומת העיר שהיא נעשה ע"י שור איגר אין עליה דין חומה, כדכתיב בית אשר לו חומה, למעוטי שור איגר שנתמעטו מדין חומה, והוי ליה בתי העיר כבתי חצרים אשר אין להם חומה, לא שנא בתים של שור איגר גופיה, לא שנא בתים הנכנים לתוכה לאחר מכאן. אבל ישב ולבסוף הוקף החומה, תורת חומה עליה. אלא הבתים לחוד נתמעטו מתורת בתי ערי חומה. הא ודאי הבתים הנכנים בתוכה לאחר שקדמו להקפה שהקיפה החומה דין בתי ערי חומה עליהם לכל דבר, דהא חומת העיר תורת חומה עליה, וגם בתים הללו

בדעת התוס' דלא תירצו כהטו"א

(ח) ובאמת דמדברי התוס' שלא תירצו כה"טורי אבן", משמע דס"ל דאם ישב ולבסוף הוקף ואחר כך נבנו בה עוד בתים אחרים, לא חשיב זה כהוקף ולבסוף ישב, ולא מהני הבתים החדשים, ואפילו אם הם הרוב.

ביאור החזו"א דעת התוס'

ובחזו"א (או"ח סימן קנ"ג סק"ה) ביאר הטעם בדבריהם, דכיון דהחומה נבנתה מתחילה כדי להגן על הפרזות, אין זו חומה, ולא מהני הוספת הבתים. – ועוד, דכיון שהבתים נבנו קודם בניית החומה, ממילא נתבטל חשיבות החומה, כיון שנבנתה החומה כדי להגן על הבתים הפרושים שכבר היו קיימים. ע"ש. והיינו דאף על גב שהבתים החדשים נבנו בימי יהושע, וכשמת יהושע הרי יש בה כבר רוב בתים שנבנו לאחר שהוקף, מכל מקום מכיון שקודם שנבנו אלו הבתים היה שם פרוז על המקום, הרי כל הבתים הנוספים בטלים, ודינם כפרוז.

ביאור הט"ז

(ט) והט"ז (בסימן תרפ"ח סק"א) כתב דסתם עיירות בהתחלתם בונים איזה בתים דרך עראי תחילה, והכנה בעלמא, ואחר כך מקיפין חומה, ואחר כך מיישבין אותה בבניינים הרבה. ובכהאי גוונא נחשבת כהוקפה ולבסוף נתיישרה, מכיון שהבניינים הראשונים לא היו אלא התחלה בעלמא ולסימן שתהיה כאן עיר, אבל עיקר הישיבה היא אחר כך. – ע"ש שהוכיח כן בדעת הרמ"א.

הא נתיישבו לאחר הקיפה, וקרינן בהו בית מושב עיר חומה שהוקפה ולבסוף ישבה, והא ודאי דבתים שקדמו להקיפה אינן מעכבין על הבתים שנבנים לאחר הקיפה מלחול עליהם תורת בתי ערי חומה, כיון שקדמה החומה לשיבתם. – והשתא אתי שפיר הא דממעט שור איגר מאשר אין להם חומה, ולא משום דלא קדמה הקיפה לשיבתה, דקמ"ל דשור איגר אין תורת חומה עליה לגמרי, ואפילו בתים הנבנים לתוכה לאחר מכאן אף על גב דקדמה הקיפן לשיבתם אין תורת בתי ערי חומה עליהם כו'. – ולמאי דפירשתי הא דישוב ולבסוף הוקף דנידון ככפר לענין מגילה, היינו בלא נבנו בה בתים חדשים לאחר שהוקפה, אבל אם נבנו בה, דל בתים שקדמו להקיפן מאכא, ונידונת ככרך על ידי בתים הללו שלאחר הקיפן. – ונ"ל דאזלינן בתר רובא, דאם רוב הבתים שבעיר קדמו להקיפן מיעוטה בטלה לגבי רובא, וכמאן דליתא למיעוטה דמי, וקורין כולן ב"ד, ואם איפכא איפכא. אבל במחצה על מחצה צ"ע. עכ"ד.

דעת ה"מור וקציעה"

(ז) והנה בספר "מור וקציעה" (בסימן תרפ"ח סעיף א') מתבאר דלא כה"טורי אבן הנ"ל, אלא דכל שכבר נבנו בה בתים בפרזות שוב לא תהיה מוקפת חומה לעולם. – ע"ש שכתב שהשיעור לענין ישיבה הוא שלש חצירות ושני בתים, וכיון שישבו שם כשיעור הזה בלא חומה, לא תועיל להם החומה, אפילו אם אחר כך יבנו בה בתים הרבה.

❖ בענין קריאת המגילה לבן כרך שבא לעיר בט"ו והיו עמו עשרה מבני העיר

דעת הגר"א דהירושלמי קאי על ברכת

התורה, ודעת ה"אליה רבה"

והגר"א בביאורו לשו"ע (סימן תרצ"ב סק"ג) כתב דמהירושלמי אין ראיה, דלא קאי אלא על ברכת התורה. – וגם בספר "אליה רבה" (בסימן תרצ"ב סק"ח) הוכיח מכמה פוסקים דפליגי, וס"ל שמברכים אפילו ביחיד.

דברי הביאור"ל דאין כדאי לברך ביחיד, והכרעת הפרמ"ג

והביאור"ל (סימן תרצ"ב סעיף א', בד"ה אלא כו') הביא דברי הא"ר והגר"א הנ"ל, וכתב: "ומכל מקום נראה דאין כדאי לברך אחריה. דבלאו הכי הברכה זו אפילו בצבור אינה חיובית, ותליא במנהגא,

בדין ברכה שלאחריה בפני עשרה

(א) בשו"ע (סימן תרצ"ב סעיף א') כתב: "הקורא את המגילה מברך לפניו שלש ברכות, על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו, וביום אינו חוזר ומברך שהחיינו. ולאחריה נוהגים לברך הרב את ריבנו כו'". – והרמ"א כתב: "ואין לברך אחריה אלא בצבור".

במקור הדין בירושלמי פ"ד דמגילה ה"א

והנה מקור דברי הרמ"א הוא בכלבו (הל' מגילה סימן מ"ה) ובארוחת חיים (הל' מגילה סימן ז') בשם הירושלמי (פ"ד דמגילה ה"א). וז"ל: "ירושלמי, לא אמרו ברכה לאחריה אלא בצבור". עכ"ל.

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.
Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

כדאיתא בגמרא (מגילה כ"א): ומי יאמר דנתפשט המנהג כהיום לברך ביחיד. – וכן כתב הפרי מגדים (א"א סק"ג) דספק ברכות להקל". עכ"ד.

דברי הפרמ"ג דראוי לברך בלא שם ומלכות

הן אמנם דהפרמ"ג (בסימן תרצ"ב משב"ז סק"א) הכריע דראוי לברך לאחריה בלא שם ומלכות. והיינו על פי דברי ה"אליה רבה" (שם סק"ח) הנ"ל, שהביא כמה פוסקים דס"ל שאפילו ביחיד מברך אחריה.

דברי קמאי שהביא הא"ר דס"ל שיחיד ג"כ מברך לאחריה

ויעו' בספר "שבלי הלקט" (דיני פורים סימן קצ"ה) שהביא בשם רבינו האי גאון, שכתב: "ומנהג כל הישיבות כרב, שיחיד קורא אותה ומברך לפניה ולאחריה". עכ"ל. – וכיו"ב כתב הראב"ד בתשו' "תמים דעים" (בסימן ק"פ) בשם ספר העתים, בזה"ל: "אבל בזמנה כיון דהלכה כרב בין ביחיד בין בעשרה מברך לפניה ולאחריה". עכ"ל. – וכן כתב בספר המנהגי (סימן י"ד), וז"ל: דיחיד מותר לקרותה ולברך לפניה ולאחריה בזמנה". עכ"ל. – וכ"כ המהרי"ל (בהלכות פורים) וז"ל: "הגה, מי שקורא לחולה ולילודת צריך לברך לפניה ולאחריה כו', ואפילו במקום שאין שם מנין, יכול אחד לפטור כולן". עכ"ל. – וה"אליה רבה" (סימן תרצ"ב סק"ח) הביא דבריהם.

קריאה בפני עשרה שאין חייבים בקריאתה היום

(ב) והנה יש לחקור האם בן כרך שבא לעיר ביום ט"ו, וקורא את המגילה לעצמו, והיו עמו עשרה מבני העיר שאינם חייבים בקריאת ט"ו, האם יכול לברך בפניהם ברכת הרב את ריבנו, לאחר קריאתו, דנחשב זה ציבור לענין ברכה זו, או לא. – דדלמא בעינן ציבור שהם בני חיובא היום.

כשקורא שלא בזמנה בפני עשרה שאינם בני קריאת היום

ובשו"ע (סימן תרפ"ח סעיף ז') כתב, המפרש בים והיוצא בשירא ואינו מוצא מגילה להוליך עמו, יקראנה ב"ג או ב"ב או ב"א, בלא ברכה. והמשנ"ב (שם סק"כ) כתב דיקראנה בזמנים אלו בקיבוץ עשרה, דשלא בזמנו בעינן עשרה. ומשמע דאותן עשרה שקורא בפניהם אינם מפרשי הים או יוצאי בשירה, ואפילו הכי מצטרפים לעשרה לקריאה שלא בזמנה דבעי עשרה.

דברי הרמב"ן כיו"ב

(ג) והרמב"ן במגילה (ה'). במלחמות (שם), כתב דבקריאת המגילה שלא בזמנה דבעי עשרה, וכן בזמנה למאן דבעי עשרה, אין צריך עשרה שחייבים לקרוא ושעדיין לא קראו, כמו שצריך בדבר שבקדושה דבעינן שיהיו כל העשרה או רובם בני חיובא שלא שמעו עדיין קדושה וברכו. והיינו משום דשאני התם דהוי ליה חובת צבור, ואין זה אלא במחוייבים בדבר. מה שאין כן מגילה שהיא חובת יחיד, רק דצריך עשרה משום פרסומי ניסא, ולזה אין צריך דוקא עשרה בני חיובא, אלא אפילו כבר יצאו לעצמם איכא פסומי ניסא אם קרא לפניהם.

ביאור הרמב"ן

ויעו"ש ברמב"ן שביאר דמהאי טעמא לא תני ליה תנא דמתני' בהא דאין פורסין על שמע, בכל לכל הני דבעו עשרה, דהכא לאו מדין דבר שבקדושה הוא, כאידך דהתם.

